श्रम तपः खेदयोः + "शमित्यष्टाभ्यो घिनुण्।" ३।२।१४१। इति घिनुण्॥)
श्रयः, पुं, (श्रि + "एरच्।" ३।३।५६। इति अच्।) आश्रयः। श्रिधातोरलप्रत्ययेन निष्पन्नः
श्रयणं, क्ली, (श्रि + ल्युट्।) आश्रयः। तत्पर्य्यायः आयः २। इत्यमरः॥ (यथा, भागवते। ८। ९। २८।
"तत्रामृतं सुरगणाः फलमञ्जसापु-
र्यत्पादपङ्कजरजःश्रयणान्न दत्याः॥")
श्रवः, पुं, (श्रूयतेऽनेनेति। श्रु + "ऋदोरप्।" ३।३।५७। इत्यप्।) कर्णः। (यथा, कथासरित्सागरे। १०३। १५८।
"तुमुलप्रोल्लसच्छब्दपिहितान्यरवश्रवः।
चचाल स बलाम्भोधिस्तयोर्गम्भीरभीषणः॥"
श्रु + भावे अप्।) श्रवणम्। इत्यमरटीकायां भरतः॥ (यथा, रघुः। ११। ७१।
"सप्तसर्प इव दण्डघट्टनात्
रोषितोऽस्मि तव विक्रमश्रवात्॥"
श्रूयते इति। कर्म्मणि अप्। शब्दः। यथा, वाजसनेयसंहितायाम्। १६। ३४।
"नमो वन्याय च कक्ष्याय च नमः श्रवाय च प्रतिश्रवाय च॥")
श्रवः, [स्] क्ली, (श्रूयतेऽनेनेति। श्रु + "सर्वधातुभ्योऽसुन्॥" इत्यसुन्।) कर्णः। इत्यमरः॥ (अन्नम्। इति निघण्टुः। २।७॥ यथा, ऋग्वेदे। ३। १९। ५।
"अधिश्रवांसि धेहि नस्तनूषु॥"
धनम्। इति निघण्टुः। २। १०॥ यशः। यथा, भागवते। ४। १७। ६।
"श्रवः सुश्रवसः पुण्यं सर्व्वदेहकथाश्रयम्॥"
शब्दः। यथा, तत्रैव। ५। ११। ८।
"गन्धाकृति स्पर्शरसश्रवांसि
विसर्गवत्यर्त्तभिजल्पशिल्पाः॥")
श्रवणं, क्ली, (श्रूयतेऽनेनेति। श्रु + करणे ल्युट्।) कर्णः। इत्यमरः॥ न स्त्रियां श्रवणः कर्णः। इति हेममाली। इति तट्टीकायां भरतः॥ यस्मात्साभ्यन्तरे श्रवणयोश्छिद्रं भवति। इति सुखबोधः॥ श्रुतिः। सा तु कर्णेन्द्रियज्ञानम्। इति मेदिनी॥ शोना इति भाषा॥ (यथा, मनुः। ८। ७४।
"समचक्षुर्दर्शनात् साक्ष्यं श्रवणाच्चैव सिध्यति॥"
तत्तु नीतिशास्त्रोक्तधीगुणानामन्यतमम्। यथा, कामन्दकीये। ४। २२।
"शुश्रूषा श्रवणञ्चैव ग्रहणं धारणं तथा।
ऊहोऽपोहोऽर्थविज्ञानं तत्त्वज्ञानञ्च धीगुणाः॥")
षड्विधलिङ्गैरशेषवेदान्तानामद्वितीये वस्तुनि तात्पर्य्यावधारणम्। लिङ्गानि तु उपक्रमोपसंहाराभ्यासापूर्व्वता फलार्थवादोपपत्त्याख्यानि। इति वेदान्तसारः॥
श्रवणः, पुं, क्ली, श्रवणानक्षत्रम्। इति मेदिनी॥ (यथा च स्मृतिः।
"शमार्कपाते श्रवणं यदि स्यादिति॥")
श्रवणद्वादशी, स्त्री, (श्रवणयुक्ता द्वादशी।) श्रवणानक्षत्रयुक्तभाद्रशुक्लद्वादशी। यथा,—
पितामह उवाच।
"श्रवणद्वादशीं वक्ष्ये भुक्तिमुक्तिप्रदायिनीम्।
एकादशी द्वादशी च श्रवणेन च संयुता॥
विजया सा तिथिः प्रोक्ता हरिपूजादि चाचयम्।
एकभक्तेन नक्तेन तथैवायाचितेन च॥
उपवासेन भक्ष्येण नैवाद्वादशिको भवेत्।
कांस्यं माषं तथा क्षौद्रं लोभं वितथभाषणम्॥
व्यायामञ्च व्यवायञ्च दिवास्वप्नमथाञ्जनम्।
शिलापिष्टं मसूरञ्च द्वादश्यां वर्ज्जयेन्नरः॥
मासि भाद्रपदे शुक्ले द्वादशी श्रवणान्विता।
महती द्वादशी ज्ञेया उपवासे महाफला॥
सङ्गमे सरितः स्नानं बुधयुक्ता महाफला।
कुम्भे सरत्ने सजले यजेत् स्वर्णन्तु वामनम्॥
सितवस्त्रयुगच्छन्नं छत्रोपानद्युगान्वितम्।
ॐ नमो वासुदेवाय शिरः संपूजयेत्ततः॥
श्रीधराय मुखं तद्वत् कण्ठं कृष्णाय वै नमः।
नमः श्रीपतये वक्षो भुजौ सर्व्वास्त्रधारिणे॥
व्यापकाय नमः कक्षौ केशवायोदरं बुधः।
त्रैलोक्यपतये मेढ्रं जङ्घां सर्व्वपते नमः॥
सर्व्वात्मने नमः पादौ नैवेद्यं घृतपायसम्।
कुम्भांश्च मोदकान् दद्यात् जागरं कारयेन्निशि॥
स्नात्वा प्रीतोऽर्च्चयित्वा तु कृतपुष्पाञ्जलिर्वदेत्।
नमो नमस्ते गोविन्द बुध श्रवणसंज्ञक॥
अघौघसंचयं कृत्वा सर्वसौख्यप्रदो भव।
प्रीयतां देव देवेशो विप्रेभ्यः कलसान् ददेत्।
नद्यास्तीरेऽथवा कुर्य्यात् सर्व्वान् कामानवाप्नुयात्॥"
इति गारुड़े १४१ अध्यायः॥
अन्यत् द्वादशीशब्दे द्रष्टव्यम्॥
श्रवणशीर्षिका, स्त्री, श्रावणीवृक्षः। इति राजनिर्घण्टः॥
श्रवणा, स्त्री, पुं, नक्षत्रविशेषः। इति मेदिनी॥ सा तु अश्विन्याद्यन्तर्गतद्वाविंशनक्षत्रम्। तस्याः स्वरूपं शराकारतारात्रयात्मकम्। तस्याधिदेवो हरिः। यथा,—
"तारकात्रयमिते शराकृतौ
केशवे गगनमध्यवर्त्तिनि।
मन्त्रवारणगतेऽजलग्नतो
निर्य्ययुर्गजमहीध्रलिप्तिकाः॥" दं १।पं१८।
इति कालिदासकृतरात्रिलग्ननिरूपणम्॥*॥
तत्र जातफलम्।
"शास्त्रानुरक्तो बहुपुत्रमित्रः
सत्पुत्रभक्तिर्व्विजितारिवर्गः।
चेज्जन्मकाले श्रवणा हि यस्य
प्रेमा पुराणश्रवणे प्रवीणः॥
इति कोष्ठीप्रदीपः॥*॥
तत्र गृहारम्भार्थतृणकाष्ठादिच्छेदनसंग्रहदक्षिणादिक्गमननिषेधा यथा,—
"छेदनं संग्रहञ्चैव काष्ठादीनां न कारयेत्।
श्रवणादौ बुधः षट्के न गच्छेद्दक्षिणां दिशम्॥
अग्निपीडा भयं शोको राजपीडा धनक्षयः।
संग्रहे तृणकाष्ठानां कृते वस्त्रादिपञ्चके॥"
इति ज्योतिस्तत्त्वम्॥
श्रवणा, स्त्री, मुण्डरिकावृक्षः। इति रत्नमाला॥
श्रवाय्यः, पुं, (श्रु श्रवणे + "श्रुदक्षिस्पृहिगृहिभ्य आय्यः।" उणा० ३। ८६। इति आय्यः।) बलियोग्यपशुः। यज्ञियपशुः। इति सिद्धान्तकौमुदी॥ (श्रवणीये, त्रि। यथा, ऋग्वेदे। १। २७। ८।
"वाजो अस्ति श्रवाय्यः॥"
"श्रवाय्यः श्रवणीयो वाजोऽस्ति बलविशेषोऽस्ति।" इति तद्भाष्यम्॥)
श्रविष्ठा, स्त्री, (श्रवणमिति श्रवः। सोऽस्या अस्तीति। मतुप्। अतिशयेन श्रववती। अतिशयने तमबिष्ठनौ इति इष्ठन्। विन्मतुपोर्लुगिति मतुपो लुक्।) धनिष्ठानक्षत्रम्। इत्यमरः॥ (यथा, वामनपुराणे ७७ अध्याये।
"श्रविष्ठायां तथा पृष्ठं शालिभक्तञ्च दोहदे।
पुष्ये सुखं पूजयेत दोहदे घृतपायसम्॥")
श्रविष्ठाजः, पुं, (श्रविष्ठायां जायते इति। जन् + डः।) बुधग्रहः। इति त्रिकाण्डशेषः॥ तत्र जाते, त्रि॥
श्रव्यः, त्रि, श्रोतव्यः। श्रवणार्हवाक्यादिः। श्रुधातोर्यत्प्रत्ययेन निष्पन्नः॥ (यथा, राधातन्त्रे। ८। ३।
"यत्श्रुत्वा परमेशानि श्रव्यमन्यन्न रोचते॥")
श्रा, ल खेदे। इति कविकल्पद्रुमः॥ अदा०-पर०-अक०-अनिट्।) रेफयुक्तस्तालव्यादिः। ल, श्राति। इति दुर्गादासः॥
श्रा, ल म पाके। इतिकविकल्पद्रुमः॥ (अदा०-पर०-सेक०-अनिट्।) रेफयुक्तस्तालव्यादिः। ल, श्राति। म, श्रपयति। इति दुर्गादासः॥
श्राणं, त्रि, (श्रा + क्तः।) पक्वम्। इति मेदिनी॥ घृतदुग्धजलभिन्नपक्वद्रव्यम्। इति जटाधरः॥
श्राणा, स्त्री, (श्रायते स्मेति। श्रा + क्तः) यवागूः। इत्यमरः॥
श्राद्धं, क्ली, (श्रद्धा प्रयोजनमस्य। श्रद्धा + "चूडादिभ्य उपसंख्यानम्।" ५। १। ११०। इत्यस्य वार्त्तिकोक्त्या अण्।) शास्त्रोक्तविधानेन पितृकर्म्म। इत्यमरः॥ पितृदेश्यकश्रद्धयान्नादिदानम्। तस्य लक्षणम्। यथा,—
"संस्कृतव्यञ्जनाढ्यञ्च पयोदधिघृतान्वितम्।
श्रद्धया दीयते यस्मात् श्राद्धं तेन निगद्यते॥"
इति पुलस्त्यवचनात् श्रद्धया अन्नादेर्दानं श्राद्धं इति वैदिकप्रयोगाधीनयौगिकम्। इति श्राद्धतत्त्वम्॥ अपि च। सम्बोधनपदोपनीतान् पित्रादीन् चतुर्थ्यन्तपदेनोद्दिश्य हविस्त्यागः श्राद्धम्। तत्तु द्वादशविधं यथा। विश्वामित्रः।
"नित्यं नैमित्तिकं काम्यं वृद्धिश्राद्धं सपिण्डनम्
पार्व्वणञ्चेति विज्ञेयं गोष्ठ्यां शुद्ध्यर्थमष्टमम्॥
कर्म्माङ्गं नवमं प्रोक्तं दैविकं दशमं स्मृतम्।
यात्रार्थैकादशं प्रोक्तं पुष्ट्यर्थं द्वादशं स्मृतम्॥"